

Hercegekútiak kényszermunkán a Szovjetunióban

NAÁR JÁNOS

Trautsondorf község 1750-ben, Mária Terézia uralkodása idején létesült. Alapítói Schwarzwald vidékéről meghívott sváb-alemann telepések voltak, akik a jobb sors reményében indultak el új hazájukba, Sárospatak mellé, Tokaj-Hegyaljának e festői szépségű részére, az elkobzott Rákóczi-birtokra, Johann Wilhelm Trautson osztrák herceg uradalmába. 1905-ben törvényi kényszer hatására magyarosították a település nevét Hercegekútra.

A páratlan szívóssággal, kitartással, életerővel, állhatatossággal, bizonyítási vágygal felvértezett elődök szokásaikban és hagyományaikban számtalan megőrzésre méltó értéket hagytak örökül számunkra, melyek generációról generációra megmaradtak. Ezek közül a vallásosságot kell kiemelnünk, és ilyen volt a német tájnyelv használata is, annak ellenére, hogy a trianoni békediktátum után néhány évvel már tiltották, sőt büntették is az iskolai használatát. Ennek ellenére az 1941. évi népszámláláskor a falu 1123 lakójából 855-ről jegyezték fel, hogy az anyanyelvén kívül beszél még német nyelven is, vagyis a közösség német nyelvi azonosságadata továbbra is megmaradt.

Az 1942-ben kezdődő tömeges katonai behívások következtében a családok egyre gyakrabban kísérték a sárospataki állomásra, és búcsúztatták a hadba vonuló férfiakat. A háború még

a távoli frontokon dúlt, de az 1943. év már komoly megpróbáltatásokkal teli időszaka volt a falunknak. Szinte hetente érkeztek a keleti frontról a szomorú hírek a férjről vagy a fiúkról, hogy megsebesültek, eltűntek vagy elesetek. A Don-kanyarban vívott harcokban a hercegekúti frontszolgálatos katonák közül kilencen estek áldozatul.

1944 elejétől a fiatalok, majd a középkorúak sorra kapták a behívót a katonai szolgálatra. A háború a templomunk harangjait sem kímélte. 1944. május 9-én a meglévő háromból két harangot hadi célokra rekviráltak. 1944 őszén katonai alakulatok érkeztek a falunkba. Szeptembertől német, majd októbertől már különböző magyar alakulatok is állomásoztak itt. Ekkor már a 16–21 éves korosztályból, a katonai előképzésben részt vett leventék között is folyt a toborzás. November utolsó napjaiban három tüzérvég alakította ki állásait az alvégen, s ezek ágyútüzét viszonzta az ellenség.

November 23-án bombatámadás érte a falut, hét halálos áldozatot követelve. A német alakulatok még ezen a napon elhagyták a falut, az itt elszállásolt magyar egységek közül az utolsók december 15-én távoztak. A román csapatok másnap Sárospatakról harcok nélkül bevonultak. Bár Hercegekút megszállása december 16-án ellenállás nélkül történt, ennek elle-

nére azok, akik ezt átélték, nem szívesen emlékeznek rá.

Négy nap múlva, 20-án szovjet katonák váltották fel a románokat, de nem szállásoltak be. A katonai csapat parancsnoka magához rendelte a bírót és a jegyzőt, őket feltétlen engedelmességre és együttműködésre szólította fel. A rendelkezések között volt a termények, állatok, élelmiszerek hadi célokra történő beszolgáltatása, valamint a megadott korosztályba tartozó munkaképes lakosság összeírása.

A front tehát gyorsan átvonult, és úgy tűnt, hogy ezzel véget érnek a helyben élő emberek megpróbáltatásai. Alig múlt el két hét, és 1945. január 2-án a hercegkúti emberek ismét szomorú napra ébredtek. Kora hajnalra orosz katonák vontak élő kordont a falu köré. Ezzel községünkben is megkezdődött a szovjet hadsereg 1944. december 22-i 0060. számú hírhedt frontparancsának végrehajtása, amely a kollektív felelősség elve alapján elrendelte a német származású munkaképes személyek mozgósítását újjáépítési munkákra a hátszágai területeken. A falunkat megszálló katonák a kisbíróval kidoboltatták, hogy minden 1915 és 1926 között született nő, valamint 1900 és 1927 között született férfi 8 órára jelenjen meg az iskolában. Ott összeírták a megjelenteket, és egy – a bíró és a jegyző által összeállított – listán ellenőrizték, hogy eljöttek-e mindazok, akik a meghatározott korosztályba tartoznak. Az orosz tiszt elmondta, hogy újjáépítési közmunkán kell részt venniük. Tájékoztatása alapján úgy tudták, hogy többségük Debrecenben, egy gyufagyárban fog dolgozni. Ezután valamennyien hazatérhettek, de a legszigorúbb büntetés terhe mellett parancsba adták, hogy déli 12 órára mindenki gyülekezzen az iskolában, három napra való ételmezt, meleg ruhát, két pár használható lábbelit, három garnitúra fehérneműt, ágyneműt és evőeszközt tartalmazó csomaggal. Kilátásba helyezték, hogy azoknak, akik nem teljesítik a mozgósítási parancsot, a családját is kiirtják. A frontról hazatért férfiak tudták, hogy ezt komolyan is gondolják. E lelki terror mellett fizikai kényszert is alkalmaztak.

Az emberek, miután búcsút vettek a családtagoktól, összegyűltek az iskolában, és délután két óra körül elindultak az emberpróbáló hidegben gyalogosan, négyes sorokba rendezett alakzatban Sárospatakra. Kinn álltak az utcán az itthon maradó idősek és gyerekek. Mindenki sírt és zokogott. A csomagokat hat lovas szekéren vitték utánuk helybéli idősebb férfiak. Éjszakára a katonai laktanyában elszállásolták a csoportot, majd reggel folytatták a vonulást az országúton Tokaj felé haladva, ahol az éjszakát töltötték. Az internáltakat mindvégig fegyveres lovasok terelték és őrizték, mint a barmokat, s ha úgy tetszett nekik, használták a többágú szíjostorukat is. Harmadnap tovább gyalogoltak Nyíregyházára, majd Nyírbátor következett, ahol egy iskolában szállásolták el őket. Azok számára, akik korábban elhitték, ekkor vált nyilvánvalóvá, hogy nem a debreceni gyufagyárba viszik őket. Vagyis az orosz tiszt a jól bevált hazugsággal aljas módon becsapta őket.

Bevagonírozás

Január 6-án Szaniszlóra (románul Sanislău), a gyűjtőhelyre érkeztek. Azért itt gyülekeztek a különböző elhurcolt csoportok, mert eddig javították ki a háború alatt sérült vasúti pályát a Szovjetunió irányából. Az ide vezető út alatt nyolc személynek sikerült megszökni, de a katonák a hiányt út közben elfogottakkal pótolták. Itt január 10-én a nyílt vágányon álló marhavagonokba vezényelték a csoportot, és berakták a poggyászt is. A szekerek és a fogatosok innen hazaindulhattak, egy fő kivételével, akit végül besoroltak az elhurcoltak közé. A hercegkúti csoport létszáma összesen 136 fő volt, 47 nő és 89 férfi alkotta. Az emberek számára a vagonokban háromszintes deszkapriccseket alakítottak ki, ez volt a fekhely. Ezen ültek nappal szinte mindvégig törökülésben. Tisztálkodási lehetőséget nem biztosítottak. A WC-t a padlóba vágott lyuk helyettesítette. Az út kezdetén még az otthonról hozott ételmezt ették. A szállítás későbbi szakaszában a foglyok naponta csak egyszer kaptak enni, főleg száraz kenyert és valamilyen levest. Sokszor gyötörte őket a szomszúság, mert vizet ritkán kaptak.

A vonat Szaniszlóról Nagyvárad, Kolozsvár és Brassó érintésével haladt Foksány (Focșani) hírhedt gyűjtőtáboráig. Három-négy napos várakozás után széles nyomtávú vágányokon álló szovjet vagonokba parancsolták a csoportot. A vagonok ajtaját itt lezárták, és ezt követően a foglyokat egészen a célállomásra érkezésükig egyszer sem engedték ki. Foksányból Iași felé haladva a szerelvény a Pruton át hagyta el Romániát, majd a moldáviai Kisinyovot érintve haladt keleti irányba. Az út sokáig tartott, mert folyton meg-megálltak, ekkor a szerelvényüket félreállították, előnyt adva a frontra igyekvő vonatoknak. Ahogy távolodtak az ismeretlen messzeségbe, az elhurcoltak hangulata egyre rosszabb lett. A vagon deszkái közötti résen háború sújtotta településeket, romos vasútállomásokat, néha cirill betűs feliratokat láttak, de pontosan senki sem tudta, hogy hol járnak, csupán annyit érzékeltek, hogy keleti irányba haladnak. Valakitől aztán megtudták, miután hosszasan végigdüböngött egy hídon a vonatuk, hogy a Dnyeper folyón keltek át. Ekkor járhattak Dnyepropetrovszknál, mintegy 200 km-rel a végál-

lomás előtt. Sztalino környékén a sok-sok meddőhányó láttán és a szén szagát érezve már sejtették, hogy egy bányavidékre érkeztek és szénbányában kell majd dolgozniuk.

A kerülőkkel együtt mintegy 1800 km után, január 25-én a kimerítő utazás végén érkeztek a Donbász (Donyec-medence) területére, Katik város vasútállomására. Innen a hercegkútiak egy csoportban gyalogosan, fegyveres őrök kíséretében elindultak a 10 km-re keletre lévő Csisztyakovo¹ (Чистяково) város irányába. Sztalino megye területén a háború vége felé a szovjet hatóságok négy különleges munkaszázalóaljat (rövidítve ORB) hoztak létre, különböző táborokban elhelyezett alegységekkel. Megérkezve Csisztyakovoba, a város mozijába terelték az internáltakat, és itt 2-3 nap alatt beosztották, hogy ki melyik táborba kerül.

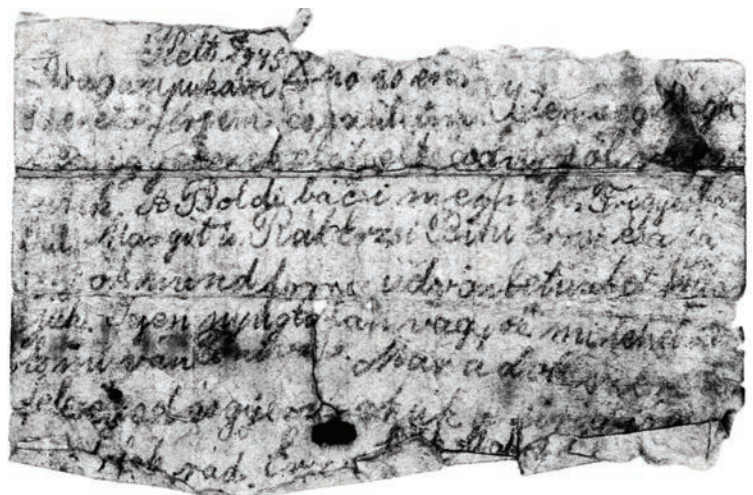
A hercegkútiak többségét a megérkezés után három lágerben – az 5., a 21. és 27.-ben – helyezték el. Egy-egy táborba 2-300 főt szállásoltak be. A hercegkúti lányok sorstársai között erdélyi szászok és svábok is voltak, akiket Temesvárról, Bakóvárról (Temes megye), Tasnádról és Mezőpetriből (Szatmár megye) hurcoltak el. A lágerek az 1038. ORB-hoz tartoztak és Csisztyakovo környékén, egykori katonai laktanyákban létesültek. Ezek az épületek lepusztult állapotban várták az internáltakat, akiknek az első feladata ezek helyreállítása, lakhatóvá tétele volt. A táborokat szögesdrót vette körül, és az elhurcoltakat jó ideig fegyveres őrök vigyázták és kísérték. A hercegkúti nőket a 21. lágerbe osztották, majd 1946 júniusában a csoport felét áthelyezték a 27. lágerbe, a férfiak pedig a 27., az 5. és a 43. lágerbe kerültek. A lágerek számozása megegyezett annak a bányának a számával, amelyet kiszolgáltak. Az elhurcoltak feladata volt a német megszállás előtt berobbantott bejáratú szénbányák üzemképes állapotba hozása, majd az üzemszerű termelés. Ezt a munkát helyi bányászok irányításával az internáltak, hadifoglyok és az ott élő polgári személyek (elsősorban nők) végezték. Az internáltak többségének a munkahelye tehát a bánya volt. Másokat szakismeretük alapján asztalosműhelyben, építkezéseken, vagy akik tartós bányamunkára nem voltak

alkalmasak – elsősorban a nők közül többüket –, kolhozban foglalkoztatták.

Embertelen körülmények között dolgoztak. A vágatokban a megrepedt kőzetből csöpögött vagy ömlött a nyakukba, a lábuk alatt pedig folyt a víz. Térdelve vagy féloldalasan fekve kellett lapátolniuk a szénen, s aki nem termelte ki az előírt mennyiséget, nem kapta meg a kenyérfejadagját sem. A brigádok addig nem jöhettek fel a bányából, amíg nem teljesítették az előírt normát. Emiatt volt olyan eset is, hogy három napig nem jutottak a felszínre.

Az elemi munkavédelmi feltételeket sem biztosították számukra, ezért gyakoriak voltak a balesetek, több esetben halálos áldozatokkal. A föld alatt végzett munkából többnyire vízesen, izzadtan mentek fel a felszínre. Télen a nedves ruhájuk gyakran megfagyott rajtuk, amíg elgyalogoltak az esetenként 4-5 km-re lévő lágerig.

Az élelmezésük nagyon szegényes volt. Ebédre általában levest (káposzta, uborka, zöldparadicsom, csalán, laboda, répalevél – kevés olajjal, korpával), kását, ritkábban sózott halat

A levelet egy hadifogoly cipőtalpba rejtve hozta haza 1945 végén

Magyar Népióléti Minisztérium Hadifogolygondozó Kirendeltsége Debrecen

1573 ...../1949. sz. szám. Sorszám.....

Igazolvány
hadifogsághoz hazatért részére.

A hazatért neve: *Csanád János*

Anyja neve: *Füldes Teréz* állampolgársága: *magyar*

Születési helye: *Hercegekút* 1920 szül. év, hónap, nap: *mare. 8.*

Családi állapota: *nőtlen* foglalkozása: *fény*

Elhagyott hazai lakóhelye: *Hercegekút*

Nevezett, aki mint *katon* – *kisegítő munkaszolgálatos* – levante – *polgári személy** hadifogságban volt *Hercegekút* -utca ..... szám alatti lakóhelyére útbain ..... 1949. évi ..... hó .....-án.

H. *Hercegekút*

Megjegyzés: A hazatért külön díjmentes utazási igazolványt kapott, ezért ez az igazolvány utazásra nem jogosít.

*) A meg nem felelő rész törörendő.

Fővárosi Nyomda Rt.

kaptak. A reggeli és a vacsora tea volt. A napi kenyéradagjuk a beosztástól függően változott: a bányásznak 1,2 kg, a belső csillésnek és saroglyásnak 1 kg, a felső csillésnek 0,8 kg, a külső válogatónak és kolhozban dolgozónak 0,6 kg volt. Ez az otthonihoz semmiben sem hasonlító sötétbarna, téglaformájú, csirizes, pelyvát is tartalmazó nehéz kenyér volt.

Az otthoniakkal semmilyen kapcsolatot nem tarthattak. Megengedték ugyan, hogy a lágerlakók levelet írjanak, ezeket át is vették tőlük, de két és fél évig nem továbbították. Megsemmisítették őket. Egy-egy levelet azonban hazatérő hadifoglyokkal vagy sorstársakkal sikerült eljuttatni szeretteikhez. A lágerparancsnokság felügyeletével lágerfotók is készültek az elegáns ruhaneműkbe öltöztetett elhurcoltakról, amelyek azt a hamis illúziót keltették, hogy kifogástalan körülmények között élnek napjaikat.

Az embertelen munkától és a nagyon gyenge ételmezéstől legyengült, munkaképtelen internáltakat igyekeztek hazairányítani. Az első csoport 1946. március 25-én érkezett haza, és ők hozták az első hírt az elhurcoltakról. Még három csoport indult az 1946-os és 1947-es évben. Helyükbe a háborúból hazatért szovjet katonák és polgári személyek léptek. A jobb erőben lévőket ott tartották mindaddig, amíg bírták a munkát, egészen 1949 végéig, a különleges munkaszászólaljak megszüntetéséig. Az utolsó 14 fő 1949. október 20-án érkezett haza. Az elhurcoltakat személyszállító vagonokban, körülbelül egy hét alatt hozták haza Kolomeán, majd Kárpátján keresztül, Máramaroszigetét érintve Debrecenbe, ahol a Hadifogoly Átvevő Bizottság regisztrálta adataikat.

Az elhurcoltak közül az egyoldalú és minimális táplálkozás miatt leromlott egészségi állapot, az alapvető higiéniai

feltételeket sem biztosító életkörülmények és a túlfeszített munka következtében többen meghaltak. Különböző fertőző betegségek jelentek meg. Az első időszakban különösen a tetvek által terjesztett kiütéses tifusz és a hastífusz volt gyakori, de előfordult malária és vérhas is. Az elhunytak hozzátartozóit hivatalosan senki sem értesítette. A halálhírt általában valamelyik hazatért túlélő közölte az áldozat családjával.

A hercegekúti csoportból tizenötön már nem érthették meg a szabadulás örömteli napját, többé már nem térhettek haza. Hasonló sorsa lett – egy másik lágerben – a hercegekúti születésű dr. Stumpf Mátyás tokaji plébánosnak is. Az áldozatok közül ketten 19 évesek voltak, hárman a huszas, hatan a harmincas éveikben jártak, öten 40-45 év közöttiek voltak. A halottakat azok temették el, akik éppen éjszakai munkában dolgoztak. A temetésen is csak ők vehettek részt, és ők mondtak imát a megholt lelke üdvéért. Pap nem végzett szertartást. Többségük, vagy talán mindegyikük ma jeltelen sírban nyugszik valamelyik munkatábor melletti temetőben.

A szerencsésebbek, akik elszenvedték és kibírták a megpróbáltatásokat, legyengülve, betegen, el nem múló sebekkel a lelkükben hazatérhettek, de egy életen át hordozták, hordozzák magukban a fájdalmat. Mert hallgatásra ítéltettek. Amikor hazai földre érkeztek, a hatalom megfenyegette, és némaságra kényszerítette őket. Az idegen országba hurcolásról, az elszenvedett fájdalmaikról, sérelmeikről, megpróbáltatásaikról évtizedeken keresztül csak szűk családi körben beszélhettek. Ők, a túlélők is áldozatok. Számukra az elhurcolás és a fogság évtizedek elmúltával is gyötrő emlék. Ma is fájdalommal, könnyes szemmel emlékeznek vissza a borzalomokra.

1 A bányaváros nevét 1964-ben megváltoztatták, ezért a mai térképeken Thorez (Торез) néven szerepel.